

ԱՐԵՒԵԼԱՇԱՅ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ

ԷԶՄԻԱԾԻՆ

Գ. Յովսէփեանի գտած տունները, հետեւելով իրեն, կը պահեմ իրենց պարզութեան մէջ: Կարծես, այդ մարդոց իշխանութեանց համար գործածուած հարստութիւն որակումը պիտի թուէր քիչ մը շփաքուած: Իր վերջնական կերպարանքը գտած ու ժողովուրդին սեպականութիւնը դարձած խաղբակեանք կամ Պառետեանէն դուրս, վեհափառք ունի, տպագրութեան համար գրեթէ պատրաստ Օրպելեանքը, որ, իր բնականացի վկայութեան համեմատ աւելի ուշադրաւ իրողութիւններու հանգոյցներ կը բովանդակէ: Ունի Զաւարեանքը, Վալուեսեանքը ու տակաւին ուրիշներ, նուազ ամբողջական: Այս ազգաստոհները, զիրենք հիմնաւորող ու փառքի առաջնորդող անուններով, մեր քրոնիկագիրներու ինքնին այնքան քիչ, ժառկալ էջերէն ներս, տողերու կշիռով մը գրեթէ ապրիք են, մինչեւ Գ. Յովսէփեանի իրենցմով զբաղումը: Թեւ, ուշադրաւ ըլլալու անընդունակ: Մոռալլայի քիչ, գաղափարներու obscur, երբ ծանօթ ենք Արշակունիներու, Բագրատունիներու հնարքներուն, խայծերուն, իրենց տուններուն նախնիք, պատմութիւն, հերոսութիւն ճարեչու իրենց միամտութեան մէջ, — Անիի անկումէն վերջ, ազգին հոգին ահաւոր հրաբուխի վերածող եղելութիւններու հոսանքէն բռնալար, խըլեակ ու նահանջապաշտ: Պաշտօնական մեր տարբերութեանց կողմէ սա տուններուն հանդերձուած սա մասշտաբները այսօր գաղթած է իր իմաստէն: Այդ տուններու հիմնադիրը, իւրեւնդովները, ժամ, վանք, գիրք, գերեզման, նկար, յիշատակարան յորինողները Յովսէփեանի զբնի տակ կը փոխակերպուին, մեծ, պայծառ, արդիւնաւոր անձնաւորութիւններու, ընդարձակ, կարելոյզ, գեղեցիկ գործերու հանգէսի մը մէջ: Ու կարեւորը:

— Ալիւան, (մի զարմանաք որ այս անունը ինքզինքը անխաղար կը պարտա-

դրէ: Գարեգին Յովսէփեան ալիւանեան կրթանքը կը շարունակէ պատուական արաբային մահէն վերջ, բայց միջոցներու տիրական տարբերութեամբ մը, ինչպէս թելադրուեցաւ վերը ու պիտի պայծառակերպուի վարը) իր փառքին յատակը տուող գիրքերուն մէջ լայն պատհանութիւններ կ'օգտագործէ զբական յորինումի մը որ մտացածին կերտումը է անշուշտ Մերենցին, Ռաֆֆին, բայց կը տառապի իրական հաղթանակ կամ անդին ինքնուրուագումը: Զաւարեան մարդու մը անունին կապուած բոլոր յուշերը, նշխարները, աշխատանք մըն է երբեմն ապրիւտ, երբեմն արդիւնաւոր: Այս մեթոտով մեր քառածախները կրնան բուրգ կազմել, ինչպէս է արդէն իրողութիւնը վեհատիկեան Արաբային հետ, քանի որ կեանք մը, ան ալ առաջնորդ անձնաւորութեան մը կեանքը, այնքան առուններէ փշաւանքներ է կազմուած: Զուշանար մեր յոգնութիւնը, իրարու նմանող գրուագիւններու տողանցումէն առաջացող, պարագայ որ հիմնովին իրաւէ Ալիւանեան վաստակին համար: Գարեգին Յովսէփեան, Պառետեանի մէջ կը յայտարարէ թէ չի վախճար այդ ճակատագրէն որ կը նշանակէ աչք առնել չկարողացուելու ողբերգութիւնը. . . ծառայելու համար գիտութեան որ կը հաւաքէ, անտարբերատակէ դուրս ուրիշ նպատակի: Արդ, ո՞ր կը զատուին իրարմէ երկու եկեղեցականներուն ճակատագիրները: Անշուշտ նորութիւններ կը հիշենք: Ու նորութիւններ էին, գէթ հասարակութեան ոչ — մասնաւորաւ լայն մէկ մասին համար Սիւնուան, Սիւնականքը Էսայի: Քառորդ դարը մարտեց սակայն այդ գիրքերուն նորութիւնը, վասնզի նորութիւն նկատուած մասունքները կու գային ոչ — նորութիւն մարդերէ: Ալիւան, իր անձնական ճիգերով շատ քիչ բան էր գտած իր գործերուն կառուցին վրայ աւելնալիք: Գարեգին Յովսէփեան, իր աշխատանքին համար ընտրած գետինին իսկ մասշտաբները, ստիպուած եղաւ անձնական իր ճիգով վստահելու, որ տունները ուշադրաւ, կենդանի կացութեան նկարագրու: Ու այս անձնական բերումն է ահա որ կը պաշտպանէ իր կառուցները: Գարեգին Յովսէփեան այդ մարդոց առունները, զիրենք, գործերուն — քաղաքական թէ իմացական —

փլուզվել են, անոնց զգացական դրուժեան բոլոր ստեղծերը հաւաքել է մէկիկ մէկիկ, ոչ հանրածանօթ թանգարաններու սրահներէն, այսինքն զաստուորուած պատմութեանց գիւտաններէն, — ինչպէս կը գործէին ընդհանրապէս արեւմտահայ բանասիրական կրթանքին բանուորները — այլ առանկան տեղերէ, ուր որ կրնային անոնք ըլլալ ապաստանած: Պէտք կայ կրկնելու որ այդպէս հաւաքուած այդ մարդերը նոյն աստեղ պինդ լարուած գործօնութիւններ են, այսինքն՝ իրենց օրերը բազէ առ բոզէ ազացել են, մեր ամենուն նման, իրենց պայմաններուն ծիրովը, սովորաբար երկվարի քամակին, հեկեղեցիներու ստուերոտ արտօմութեանց խորը, պալատներու շողարձակ փառքերէն հալածական, պատերազմի, լարդի, թալաֆի, հուրի և սուրի փոփոխակ հանդէսներուն զոհ կամ գերակատար: Այժմ, հոռու, սիրեր, մտածել, ողբացել, հպարտացել, պարտուել, յաղթատուն սարքեր: Այժմ՝ Շիրներ են իրենց արեան բոլոր զօրութեամբը ու իշխել հողին խաղաղութեան, այնքան խռովայող իրենց օրերէն զիր մը, մագաղաթի կտոր մը, քարի մը պորտին թուական մը, ձեռագիրի մը սկիզբը նկար մը կտակելով, բոլորը ժամանակի մանգաղին ժանիքին, ցիրուցան, հեռու, փշուր փշուր, գրեթէ միշտ անամբողջ, հետեւելով բարխանի որ կը զարնէ իրենց բերդերը, զամբարանները, արեան ժառանգորդները: . . . Ու Գարեգին Յովսէփեան, մատիտը ականջին, լուսանկարի մեքենան ուսնեղաւ նութ, թուղթին գիւտանները ձեռքէն կախ, սարէ սար, աւերակէ աւերակ, ձեռագրէ ձեռագիր, խաչքարէ խաչքար, ու նկարէ ի նկար՝ վագեր, թուր, տարիքին թեւին մէջ ու տարիքէն ալ վեր երբեմն, ընդօրինակելու, լուսանկարելու այդ մարդոց գործուն հետգուն վրայէն, ամէն բան որ իրը նշխար աղերս էր պարզել, մօտէն, հեռուէն, Մագլցիլ անմատոյց կապաններու քիւներն ի վեր, փշուրած բերդին խնդրներէն գողնալու համար գիրի կտուց մը, բառի մը սառած հեւքը. . . Արուեստին հրայրքն է անշուշտ հեղինակը սա բացառիկ կենսունակութեան որ հերքուցի իսկ կը պարզէ մարդոց ընթացիկ իմաստութիւններուն: Ութսունը տարիքն է համրիչին, բազկաթուրին, tisaneներուն, գէշ աչքին ու խուլ

յամառ հաղերուն: Գարեգին Յովսէփեան ութսունէն վեր, կը կարդայ աւելի քան իր քարտուղարներուն բոլորը միասին, կը տեսնէ (ձեռագիրն է աշխարհը անոր տեսողութեան) օրուան մէջ, յաճախ աւերակ մագաղաթներու ծակուծակներուն, ցնցելէն բզկուած կողքերուն, միշտ այդ ութսուն ամենի աշխարհով, այնքան բան որ քան թերեւս պիտի չընէր երիտասարդ մասնագէտներու փաղաք մը ձեռագիրներու հանքերուն խորը: Ասպարէ՞զ: Տաղանդ: Առաքելութիւն, — որպէսզի մեր օրերն ու արդիւնքները իրար պաշտպանեն:

Գարեգին Յովսէփեան իր աշխատանքը աւելացած է ու արդիւնքը իրագործած՝ մշտավառ, գրեթէ կատաղի սիրոյ մը մէջ: Դպիլ, իր նիւթերուն ճամբով, իր զգացումներուն խոնարհագոյն իսկ լարին, կը նշանակէ այդ մարդը հանել գրոհի: Առանց իր գիտութեան, թերեւս ընդդէմ ալ իր կամքին, անիկա ինքզինքը կը գտնէ արձակուած: Ու տառապագին բանէ է հետեւիլ անոր միշտ կենդանի նայուածքի fondին՝ արշաւը մարդերուն, թիւին, բանակները ծանօթութեանց, անուններու, մանրամասնութեանց, հզօր յառաջխաղացքը մշտածուցներուն, բաղադրութեանց, միբձեցումներուն, ճշտումներուն, — բոլորը իրար հրելէն, իրարու փաթթուած, հեռասպառ իթիթի մը մէջ բոզէ գոնէ զխաղաղութեան գաշտին ուրուանալու, այնքան որ լեզուն, այսինքն բառերով նուաճումը այդ ամենուն, կը վերածուի յստակ տառապանքի: Ու կը տեսնեն որ յոնքերը կը միջամտեն մերժելու կամ կանչելու աս ու ան գէշքը: Ու կը տեսնեն որ ձեռքերը կ'ելլեն-էլլեն, ճամբու դնելու կամ իր մօտ ունենալու համար աս ու ան փառքերուն անցքերուն վկայութիւնները: Ու կը տեսնեն որ ոտքերը կը մանեն շարժումի, մտածումի ետեւէն, տանելու, թռչնելու ութսունամանի իր մարմինն իսկ գէպի գրախոսները իր տարփանքին: Ասիկա կիրքն է, որ երբեմն մեզ կը ծածկէ մեզմէ, մեր բուն իրականութեան, մեր պաշտօնին պահելով մեր բոլոր կենսունակութիւնը, մեզ զրկելու կ'անքնքիւն ու աշխարհին նոյնիսկ անմերժելի, անցիկի պարագեղուն:

Երուսաղէմի մէջ ան օրական տասներկու ժամ կը գառնայ ու կը գառնայ սե-

զանէ սեղան, բոլորն ալ կբեկու չափ ծանրաբեռն անցեալին սիրելագոյն փշրանքները պարունակող ձեռագիրներով: Իր ուրախութիւնը, իր մանրանկարներուն հետ որոնց շնորհն ու գեղեցկութիւնը բացատրելու ատեն արտի, երիտասարդութեան զարմանալի թարմութիւն կը գտնէ, անշուշտ առանց գիտնալու: Օ՛ր, զգլխիչ միսքիք ձեռագիրներու էջերում բանտուած սուրբերուն, սրբուհիներուն: Օ՛ր, լացընող տըրտմութիւնը զարգանկարներուն խորը թագնուած սրտառու ռճին որ հայ գէձքին հոյն կարծես, գոյներու թիւով նստած՝ գիծերուն հանգոյցը վերածելու ազգային կերպարանքին: Ան ինչ յուզիչ խանդաղատանք է որ կը տաքցնէ այդ մարդը, երբ կը թելադրէ, կը ճշդէ, կը սրբագրէ, զարմանալի արագութեամբ, ձեռագրի մը մասնայատուկութիւնները առանց նայուածքի նպատին անգամ միակտուր արձանելով ոչ-մասնագէտ հետաքրքրի մը հասողութեան: Ըսես՝ անոր միտքը ունենար մասնաւոր զգայաբանք մը գիրերուն հոտը առնելու, այնքան իր թափանցումը կը գործէ արագ:

Այսպէս է ապրիւր այս մարդը, պատանութենէն մինչեւ արեւոյթը, ծերութենէն ալ անգին, հալածական իր նիւթէն, հիբնոսացած ու փակ աչք՝ ուրիշ ամէն ապրումի ուր չըլլար իր զերագոյն իրականութիւնը — կիրքեռն կիրք, այսինքն մարդը տեսեալներով, ռճաւորով, զայն իր ձաւատագրին դատապարտող հոգեղէն հուրքը որուն մէջ, իբրեւ քուրայի մը, կը նետենք մեզ հալածող, հարուածող, խանգաւառող, նոյնիսկ սպաննող բոլոր ներքին ու արտաքին ազդմունքները: Առաջին բլանի անձնաւորութիւնները բանուորներն են. այդ կիրքին: Գարեգին Յովսէփեան, անուշիկ պատրանքի մը մէջ, անոր տուած է նոր տարազ մը,

— հայ հոգու սեղծագործ ուժը, բառերու փոքրիկ զրութիւն մը ասիկա, բայց անոր վաթսուէն աւելի տարիներուն cosmique խորհրդանշանը մտէն զիտողին: — Էդ սեղծագործ ուժին դուք կը հանդիպիք, իբր բառ, իբր կերպ, իբր իմաստութիւն ու դաւանանք, անոր գրուած ու չգրուած բովանդակ գործին գրեթէ ամէն երեւոյթներուն: Առաջին իսկ չփուսին, ստիպուած էի մտերմանալու այդ կախարդական բանաձեւին, այնքան շուտով անիկա կը դառնայ յաճախանք, անոր գրական յօրինումները, առօրեայ, նոյնիսկ գործօնական խօսակցութիւնը, քիչ մը տաք ոլորտի մը մէջ աս ու ան արժէքէն ջատագովանքները, հանդիսարանութիւնները, եկեղեցիներու ատենաներէն Աստուծոյ Բանը հաւատացեալներուն մատուցանելու իր պաշտօնական պարտքը մէկ ու նոյն կերպարանքին, չըսելու համար կաղապարին վերածող: Երկու էջ իրմէն, պարզագոյն ինչպէս խըրթնագոյն ձգտումներու ծնունդ, երկու տեսակցութիւն ու դուք կը համակուրիք փաղաղի բանով մը,

— հայու սեղծագործ կարողութեան պարծուր, գործածելու համար արեւելահայ սիրական տարազը: Մեր պատմութիւնը, — աւելի անդին, պիտի գտնէք որ, Գարեգին Յովսէփեան առաջիններէն մէկն է այս բառը փոխակերպելու մեր մօակոյրքին — ուրիշ բան չէ եթէ ոչ նախընտրաբար հայու ստեղծագործ կարողութեանց կրկնող, արձակարանը: Ու այս՝ հաւատումը ձայն մը չէ սա մարդուն շրթներէն, սանկ ու նանկ, նազիկ-սուզիկ գեղագէտ-գիտական գաղղախորձակներէ արտահանուած, այլ — հզօր կիրքը, պաշտամունքի հաւասար եռանդը մարդարէին:

Բ. ՕՇԱԿԱՆ

(Մընջեւել յաւերտի)